

**Faydasız**  
(Noman Çelebicihan)

## QARILĞAÇLAR DUASI

### Kiyevim “T...”e(a)

On dörd yaşında edim. Eñ asav ayğırlarını bile üyretecek qadar minici olğan edim. Atlarını pek severdim, oqumadan qaçar, cılcıqqa qoşardım, cılcıqda közüme baqqan keri, toru, kören, borlu... sınılı bir at kördimmi, qunan, dönen – baqmazdım, bir arqan atar, tutar, yalınına yapışır, cügen salar, minerdim. Asav arslan kibi qalqar, iner, sıçardı... O quturğan sayın qalın, qara tobulğı, bu aydamaq qamçısı, bir yıldırım ateşimen başına tüşer, miyini sarsardı. Asav ürker, fişqırır, başını keniş, meydan çöllerge çevirir, yeşil, tüzem örüşlerde bitken sarı çiçekler, lâleler, kelinçekler, mondalaqlar tuyaqlarınıñ altında ezilir, solardı. Soñra yorulır, terler, savrusından uçuşqan beyaz köpükler qurır, yavaş-yavaş yatışır, alışır, qamçıdan añlamağa başlardı. Men asavlarğa sözlerimni, isteklerimni bu kümüş saplı, qara qamçıman añlatırdım, tüşüncelerimni bile... Añlatır, sezdirirdim, o qadar güzel, yengil añlatırdım ki, mektepke ketsem oca totayım qalın, qısqa tayaqlarımın, köteklerimden döger, döger de bu qadar oquv añlatamazdı. Men tobulğımınla asavlarğa ayan, cebe, yorğa, şlaf yürütür; yürümeni, qoşmanı ögretirdim. Oca totayım ise bizge qarılğaçlar duasından başqa oquv bildirilmadı. Bunday bilgisiz başımınla uzun, keniş Özü qırı töpelerinde aylanğan, dolaşqan, qırğan, dögger, köpürgen, anda-mında saldırğan bir küçük aydamaq olğan edim.

“...Min küne mu’minatin, ta’ibatin, qanitatin, abidatin, saibatın ve ebkâra...” Bunı qarılğaçlar oqur. Bu olarınıñ duasıdır. “Ve’l-mürselât” süresini oquğanda, oca totayım bunı bizge de ögretken, bu “qarılğaçlar duasıdır”, degen edi. Bunı eman epimiz ögrendik, ezberledik. Biz sabaqlarımıznı eceler, ağlar, tayaqlar astında ezberlegende, qarılğaçlar mektepniñ delik, camsız penceresinden kirer, raflarğa qonar, yavrularına baqa-baqa, quvana-quvana duasını oqur, küçük, yımşaq, sarı ğağalı palapanlarına da ögretir, seve-seve, ecesiz, tayaqsız ögretirdi. Bizler de ögrenirdik. Bu güzel, sevimli qarılğaçlar oquğanda bizler de canımızman, qulağımızman diñler, diñledikten soñ epimiz sevinir, oqurdıq. Kimerde qarılğaçlar oqur, biz susar, diñlerdik. Köy mektebine pek köp qatnadım. Bu qaranlıq, canbur bala zindanına köy balaları da keter ediler. Mektepke quşluqtan burun keter, ketkende elimizge bir parça etmek alırdıq... Etmekke analarımız taze kübüden biraz may, beyaz, cılcıq qaymaq yağı sürerdi. Bunı üylen vaqtı dağıdıqta aşardıq, üylenge qadar o dımlı, basıq mektepniñ eski, tütülgen, delik kiyizleri, qasırları astında qarılğaç yavruları dayın tizilir, tiz çöker, oturırdıq.

Sabaqlar ögümüzde, yapraqlar açıq, közlerimiz yuqarıda. Çatığa yuva yasağan qarılğaç palapanlarını sayardıq. Qaçan qanatlanacaq, uçacaq, dualarını oqucaqlar?.. Bunı biz bilir, bir-birimizge añlatırdıq. “Uçqan soñ, – derdik, – istedikleri qadar kezecek, külecek, oynayacaqlar; oynaşa-oynaşa, avalana-avalana köklerge, bulutlarğa, ışıqlarğa yükselecekler; olarını epimiz kinlerdik, kinledigimizden şindi tutmaq, küçük, ince qanatlarını, tüylerini yulmaq, küçük sarı ğağalarını qırmaq isterdik... Bizler dayın olarını da oynamaq, sevinmekten, sevine-sevine yaşamaq, uçmaq, yükselmekten alıqoymaq arzu iderdik.

Oca totayım yavaş-yavaş, fisa-fisa kelir, qapı arqasından bizlerni, bizim oyunlarımıznı, sözlerimizi, şaqılabanlıqlarımıznı diñler, soñ, birden-birge qapı açılır, kirerdi. Kirgen vaqt epimiz qorqar, titrer, ağzımıznı açar, közüimizniñ kenarından qılıy-qılıy baqışırdıq. O, yavaş-yavaş kelir, yufaq, sönük pencereniñ qapalı, ölgün ışığı ögünde oturır, qapanırdı; oturdığı zaman kölgesi uzanır, kedige oşardı; epimiz körer, fıqır-fıqır külerdik.

Soñra epimizni sıra-sıra tizer, “Tebbet”, “Qul ya”, “İnna ateyna” sürelerini oqutır, qızar, köpürir, açuvlanır, alın tamarları qabarır, tayaqlardı... İç bir şey añlamaz, ögrenmezdik, soluq-soluq ağlar, soñra qorqar, susardıq. “E, oqu!” emrine qarşı epimiz yutqunır, sallanırdıq, köy ögünde tolqunğan boğdaylarday sallana-sallana, yutquna-yutquna oqurdıq. Bu qara-qara añlaşılmaz, ince arap laflarını eceler, tekrar-tekrar oqur, añlamaz, añlamağamız içinmi – bilmem, iç de bir şey

öğrenemezdik.

“Ve’s-semâi zate’l- büruc”nı başlağanda, oca totayım tilimni on beş kapikmen burğandı. Burğanda: “Pismillâ, oqumış ol!” – degendi. Bursa da, qoparsa da, benim tilim kelmedi, kelmeyecekti. Añlamay edim ki...

\* \* \*

Zaman zaman ekende,  
Evel zaman ekende...  
Öpük ulema ekende...  
Qarılğaç qadı ekende...  
Duvadaq müfti ekende...

Bu uzun tekerlemelermen başlağan ertegeler oca totayım ketkenimen başlar, bitmez, tükenmezdi. Uzun-uzun masallar aytır, diñletirdik.

Mavultay pek köp ertegeler, cumaqlar, tapmacalar bilirdi. Bilgen masallarını diñlegenge de aytır, diñlemegenge de, añlatır, diñletirdi. Aytqanda küçük küler közleri küçülür, yuvarlaq, çıqıq, mini-mini yanaqları qızarır; içini çeker, tatlı tatar tilimen añlatır, sanki bir özen, sanki bir kanarya. Tatlı-tatlı söyler, köpürir, taşar, seve-seve diñletirdi.

Mavultaynı epimiz severdik, o söylerse epimiz, er yer toqtar, susar, qarılğaçlar bile susar, onı diñlerdi.

Men mektepke meçin yılı kirgendum. Ülü yılı, sıçan yılı “Aptiyek” oqudım, tavşan, cılcı, bars, yılanda – Quran, Tecvid, İlm-i al. “Kesik baş” destanı bitken soñ, mektepten çıqqandım.

Artıq men bol-bol körenlerge, torularğa, borlularğa qavuşqan, artıq bu yiri közlü ipek yalınlı sevgili ayğırılar tamamıyla benim olğan edi. Er kün birini minerdim, mindigim zaman eski, uzaq Tatarstan çöllerinde bir tavuşla biñlerce cav qaytarğan, duşman bozğan bir başbuğ pertavıman köksüm qabarır, yüregim ururdu. Özümü bir han yahut bir batır zan eterdim. Qalpağımni eger, mingenimni mamuzlar, yavaş-yavaş ayan, cebe verirdim, soñra solğa-sağğa bir-eki qamçı patlatır, dolu tizgin bıraquırdım...

Tena, qulan çöllerde sıçrar, siner, deryalarday tolqunğan yeşil piçenler, qırmızı, mavı çiçekler, mamatekeler üstünde bir qara köpük kibi uçar, fırlardım. Atım ince, uzun boynunu uzatır, qulaqlarını qısar, qoşar, çapar, sanki bir qurşun, sanki bir sağın o. Fırıl-fırıl uçqanda saçlarım külte-külte yelpirer, sanki bir tatar tuğu. O zaman yüregim öser, qaruvım qat-qat artardı. Közlerim qızarır, körmez olurdu, qulaqlarımda yüreklerge qorqu vergen uğultılar işitirdim. Çiçekli, qoqulu geniş ovalarğa küneş altın yarıqlarını tökkende men cavluğımni bayraq, tobulğımni qılıç yapmaq, bu güzel, yeşil çöllerde qırmızı qanlar tamlatmaq isterdim... Şay, şay!.. Men de eski dedelerim dayın cav qaytarmaq arzu eterdim. Ögümnden tavşanlar, tilkiler sıçrar, qalqar, qaçarlardı. Ötede bir bödene uçar, yahut bir çoçamiy fisar. Kimerde uzaqlarda bir duvadaqniñ ahmaq-ahmaq kezindigini körerdim...

\* \* \*

“Rüşdiye”, dediler, bir mektep açıldı. İşittim, qorqtım, tüşündim: mektep – evet, mektep. Oca totayımniñ tayaqları esime tüşti. Acı-acı titredim, elimdeki qamçı yerge tüşti.

Rüşdiyege meni de yazdırdılar. Rüşdiye meni qamçı, egerden ayırdı. Köy balaları, tekrar toplandıq, develerni, qoylarını başqa çobanlarğa taşladıq, çöllerden, sürülerden, beyaz, pamuq qozulardan ayrıldıq.

Mektepniñ büyük, çifte qanatlı, aq boyalı qapısından içeri kirdik. Kirdigim zaman yüregimde bir yengillik, añlaşılmas bir şey... bir quvanç tuydım. Yüksek, beyaz bir yapı, geniş, büyük pencerelerden parıl-parıl ışıklar töküle edi. Sıralar sıra-sıra tizilgen, qarşıda qara, yalpaq, eki

tuyaqlı bir tahta tura edi; qara qalpaqlı, qırmızı çereli bir yigit cüre, kezine, cürgende söyley, oquy, oquta, añlata edi. Açıq, büyük tatar sözlerimen añlatqanda er sözü qafama bir qamçı qadar öte, miyim döne edi.

Bu, rüşdiyenin baş ocası edi. Ertesi kün epimizge bir biçimde rubalar kestirdi. Yeñi-yeñi güzel kâğıtlı kitaplar verdi. Qalem, kâğıt, defter, bor dağıttı. Em oquta, em yazdıra edi; kimerde qara tahtağa çıqara, bizge eñ parlaq, eñ nurlu oquvlarını bu kenış qara tahtada oquta, ögrete edi. Biraz oqutır, oynatır, tınışlatırdı. Oyun için mektepniñ güzel, temiz sarı qumlarman bezengen kenış bir bağçası vardı. Bağçada küneşniñ sıcaq, altın nurları arasında çapar, sıçrar, salıncaq teper, top oynardıq. Ocamız da oynardı. Bizge bilmedigimiz oyunlarını öğretir, oynamağa alıştırırdı. “Yaşamaq, – derdi, – oynap olmaqtır”. Epimiz küler, oynar, oynay-oynay yorulır, terler, bezerdik. O zaman: “Aydı, mektepke!” – emrine qarşı quvana-quvana qoşar, sevine-sevine oqumağa başlardıq. Ocamız bizni sever, oqşar, tekrar devam eter, oqutır; oqutqanda biz yazar, diñler, can-qulağımızdan diñlerdik. Biz şindi ocamızdan qorqmaz, onı severdik, sabaqlarımızni seve-seve oqur, öğrenirdik: isap, tarih, endese, coğrafiya... öğrendik. Tarihtan temelimizni, soyumuzni, asıl, büyük atalarımızni, eski tatarlarını tanıdıq.

Coğrafiya bizge oturdığımız, oynadığımız, yaşadığımız topraqlarınıñ, kezdigimiz qulan çöllerniñ kenarlarını öğretti; çağlaya-çağlaya, yuvarlana-yuvarlana aqıp ketken çaylarını, ırmaqlarını, tolquna-tolquna, çaypala-çaypala köpürgen, taşqan deñizlerini, mavı kölgeli dağlarını, deñizleriniñ derenliğini, dağlarınıñ büyüklüğünü öğretti... Yaradannın büyüklüğünü öğretti.

Biz şindi em oquy, em oynay edik. Oynaya-oynaya, quvana-quvana yaşay, ögrene edik. Oqudığımızni añlay, bile, bildigimiz için ocamızni pek severdik. Soñra babamızni, anamızni seve, başqa bir bilgi, başqa bir tuyğuman seve edik. Kitaplarımızni severdik, qalem, kâğıt, tebeşirimizni seve, sıralarını seve, qara tahtanı bile seve edik. Mektepni, bağçasını seve, bütün köyümüzni, köy tatarlarını seve edik; köyümüzde, qomşumuzda bizim oquğanımızni sevgen ruslarını da seve edik. Bilgennen, añlağannan, tanığannan soñ taşlarını, cuybarlarını, bütün ciannı seve edik...

\* \* \*

Soñbaardı. Küzniñ yalancı küneşi sarışın bir çeremen küle edi. Uzaqta qara qarğalar qalın, qaba tavuşlarımın qıçıra ediler. Çiçekler soluq, yapraqlar sararğandı. Köklerge, boşluqlarğa uzanğan mavı dağlarınıñ minarlı başlarında qara bulutlar qaynaşadı.

Ava suvuq...

Suvuqta buzlağan, tüyleri ürpergen küçük quşçılqar, sıyrıçılqar bağçada, ağaçlarda cıyılğanlar, sessiz-sessiz ötediler.

Mektepke kirdim, kirgende mektepni, sıralarını, duvarlarını, er yerni, er köşeni moñ, suvuq kördim. Oca dalğın-dalğın oturadı. Beñzi soluq, közleri renksiz, tüşüne, tasarlıana edi. Yanında esmeri, uzun-uzun bornuzlı, qoñur saqallı birisi vardı. Bu, qadı edi. Men qadı efendini yarmalıqta bir qoñur ögüz satqanda körgendim, tanıdım. Qadı oturadı. Oturduğu yerde qıbrıdadı, bir kâğıt çıqardı, öksürdi:

– Büyüklerden emir var: isap, tarih, coğrafiya oqutmaq şeriat tügül. Tatar tili oqutılğan mektepler qapatılacaq...

Er yer tımdı. Epimiz toñdıq, indemey edik. Mektep bir cenaze evine oşağan edi. Er yer qara, boş, kimse bir şey aytmay edi; yalınız bağçada bir qarılğaç kesik-kesik duasını oquy edi.

Men için-için: “Zavallı qarılğaç! – dey edim. – Oqu, oqu! Soñra seniñ de duañını oqutmayacaqqa oşaylar, seniñ de küçük, güzel ağzınıñı bağlayacaqlar...”

Küçük, güzel közlerimen bütün arqadaşlarım qadığa baqtılar, suvuq, doñuq, ağlağan baqışlarımın qadını, büyüklerini qarğay ediler. Soñra oca farı, gürbüz omuzlarını köterdi, ayaqqa qalqtı, qırıq, titrek bir sesmen:

– Qardaşlarım! – dedi. – Sizge men soñ dersimni de aytayım. Siz baba ve anañızni, Yaradannızni severseñiz, tatar tilini de seviñiz...

Daa aytacaqtı, sesi bitti, nefesi tıqandı, boğuş-boğuş laflar eriy, dudaqları arasında öle, işitilmey

edi. Ağlağanını bizden saqlamağ istedi, saqladı, qanlı közyaşlarını yüregine aqıttı.  
Men ağlamağ, bu büyük tatarnıñ boynuna sarılıp közyaşları tökmek, boşanmağ istey edim.  
Mektepten çıqtıq, qadı efendi mektepniñ beyaz, lekesiz qapısına bir qara kilit urdı, ketti. Bütün  
balalar ağladılar, ağlağanda men közlerimden bir tamla yaş aqıtamay edim. Men şindi urmağ,  
devirmek, ezmek, yenmek... mektepniñ qapısına astıqları ağır, qara kilitni qoparmağ, atmağ istey  
edim, “qoparmađ – boynumniñ borcu olsun”, dey edim. Tamarlarımdaki qara qanlar köpüre,  
közlerim qarara, qulaqlarımda yüreklerge qorqu vergen uğultılar işite edim.